

Ankara Üniversitesi Türk İnkâlâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi
Sayı: 68, Bahar 2021, s.703-710. (DOI: 10.46955/ankuayd.943799)
Yayının geliş ve kabul tarihleri: 19.03.2021 - 06.04.2021 (Kitap Tanıtımı)

KİTAP TANITIMI

Özgün KABACAOĞLU*

Hatıratlarla Karşılaştırmalı Nutuk: Gazi Mustafa Kemal Atatürk İstanbul Kültür A.Ş., İstanbul, 2020**

Efendiler, bu nutkumla, milli varlığı sona ermiş sayılan büyük bir milletin, bağımsızlığını nasıl kazandığını; bilim ve tekniğin en son ilkelerine dayanan millî ve çağdaş bir devleti nasıl kurduğunu anlatmaya çalıştım.

Bugün ulaştığımız sonuç, yüzyıllardan beri çekilen milli yıkımların yarattığı uyanıklığın ve bu sevgili yurdun her köşesini sulayan kanların karşılığıdır.

Bu sonucu, Türk gençliğine kutsal bir armağan olarak bırakıyorum.

Mustafa Kemal Atatürk
(Hatıratlarla Karşılaştırmalı Nutuk, s. 1268)

Yakın dönem Türk tarihinin en önemli belgelerinden biri kuşkusuz ki Atatürk'ün bilfiil kendi deklare ettiği *Nutuk*'tur. Bu nedenle de *Nutuk* ve *Nutuk*'la alakalı eserler de yakın tarih çalışmalarında özel bir önemdedir. Bu

* Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Doktora Öğrencisi, ozgunkabacaoğlu@gmail.com, (ORCID: 0000-0002-3665-2903).

** Bu çalışmanın son okumasını yapan ve yorumlarını benimle paylaşan Prof. Dr. Hakkı Uyar'a teşekkürü bir borç bilirim.

çalışmada ise *Nutuk* kitabının bir türevi olan *Hatıratlarla Karşılaştırmalı Nutuk* kitabı (HKNK) incelenecektir. Bu inceleme ile HKNK'nin bilimsel çalışmalarda kaynak olarak önemi ve niteliği ortaya konmaya çalışılacaktır.

İstanbul Büyükşehir Belediyesi'ne ait Kültür AŞ. tarafından basılan *Hatıratlarla Karşılaştırmalı Nutuk* adlı eserin tahlil edilebilmesi içinse öncelikle bu eserin iki ayrı yapıyı bünyesinde barındırdığını açıklamak gerekir. Bu yapılardan birisi; Atatürk tarafından kaleme alınmış olan *Nutuk*'tur. Bir diğeri ise dönemle alakalı hatıralardır. Söz konusu kitap bu iki ayrı yapının birleşimidir.

Nitekim HKNK'nin yapısı incelendiğinde şöyle bir şey görülecektir; kitapta Atatürk'ün kaleme aldığı konular ile o konuyu bizzat yaşamış ya da güvenilir derecede duymuş kişilerin hatıraları birbiriyle eşleştirilir. Dolayısıyla kabaca şöyle bir yapı çıkar; asıl *Nutuk* kitabında Atatürk örneğin Büyük Taarruz için hazırlık emrini vermesini, Ankara'dan ayrılmasını, dışarıya bilgi sızmadan cepheye gitme sürecini bize anlatır. Sözü edilen versiyonda ise bu anı Dogobert Von Mikusch ile tahkim edilir.¹ Bu haliyle de kitabın kaynaklık değeri güçlenmektedir. Bu minvalde de tarih biliminde kaynakların ne olduğuna ve nasıl kullanılması gerektiğine kısaca değinmek faydalı olacaktır.

Tarih biliminde kaynaklar birincil ve ikincil olarak ayrılır. Birincil kaynaklar; yapılan tarihsel çalışmanın ele aldığı dönemde üretilen kaynaklardır. O dönemin gözlemcilerince kaleme alınmış kitaplar, röportaj, resmi devlet yazışmaları gibi belge ve diğer bilgi çıktılarıdır. İkincil kaynaklar ise bunlara dayanan kaynaklardır. *Nutuk* ise tek başına birincil kaynak hüviyeti taşır. Zira bizzat Atatürk tarafından yazılan bir kitaptır. Atatürk'ün gözünden ve algısından, yaşadığı ve duyduğu meselelerin bir tahlilini içerir. Lakin bu haliyle Atatürk'ün yazdığı *Nutuk* öznel bir belgedir. Zira sadece Atatürk'ün kaleminden konuların nasıl ele alındığı görülür. Tarihi açılarından ise buradaki öznellik bir sorundur.² Dolayısıyla tek başına *Nutuk* kaynak olarak kullanılacağı zaman, bilimsel tahlil için oldukça dikkatli olunmalıdır.

Bu haliyle de *Nutuk*'ta çeşitli yerlerde öznellik bulunur. Buna bir örnek Büyük Taarruz emrinin verilme sürecinde görülebilir. Atatürk'ün 1. Ordu

¹ *Hatıratlarla Karşılaştırmalı Nutuk*, s. 960, 967

² Halil İnalçık, *The Ottoman Empire: Sultan, Society and Economy*, Kronik Kitap, İstanbul, 2020, s. 43–44. İnalçık da aynı noktaya dikkati çeker. Örneğin Aşıkpaşazade'nin yazdıklarını, müellifin içinde bulunduğu şahsi durum ve ekonomik pozisyonu ile dikkate almak gerektiğini belirtir. Bu bağlamda *Nutuk* da böyle ele alınmalıdır.

Komutanı İhsan Paşa ile ilgili aktarımı dikkati çekicidir. İhsan Paşa, Atatürk'e göre oldukça kötü işler yapmıştır. Atatürk'ün ifadelerinden paşanın askeri işlerinde beceriksizce davrandığı, kibirli olduğu ve saçma işler yaptığı anlaşılır. Bunu da Atatürk, Halit Bey'in raporu ile destekler.³ İhsan Paşa ise yaşadığı kötü durumu, İsmet İnönü'nün kendisini kötülemesine bağlar.⁴ Fahrettin Altay da İnönü ile İhsan Paşa'nın aralarının açık olduğunu onaylar.⁵

Peki tarihçi bu konuyu nasıl ele alacaktır? Nitekim görüldüğü üzere karşılaştırma, Atatürk'ün tespitleri konusunda yeni yorumların yapılabileceğini gösterir. Örneğin Fahrettin Altay'ın şahitliği dikkate alınırsa İnönü ile İhsan Paşa'nın arası açıktır. İnönü, Halit Bey'i etkilemiş ve siyasi bir hizip kavgası sonucu İhsan Paşa gözden düşmüş olabilir. Öyleyse mesele *Nutuk*'un belirttiğinin tersine askeri değil siyasi olabilir. Öyleyse tarihçi *Nutuk*'u karşılaştırmalı ele almalı, özneliği ayıklamaya çalışmalıdır.

Bu minvalde de yaşanan hadiselerin, Atatürk'ün kendi bakışı yanında konunun diğer muhataplarının geriye bıraktığı kaynaklarla birlikte tahlil edilmesi gerektiği söylenebilir. Bu uğraşı bir noktada, Atatürk'ün yazdıklarına yeni şahitler bulunması olarak da düşünülebilir. *Hatıratlarla Karşılaştırmalı Nutuk* kitabı da nihayetinde Atatürk'e şahitler gösterilen bir çalışma olarak ele alınabilir. Zira çalışmada Atatürk'ün kendi kaleminden yaşanan hadiselerin anlatımı, diğer kalem sahiplerince yani ya yazılmış ya da sözel olarak anlatılmış hatıralarla tahkim edilir. Bu da Atatürk'ün anlattıklarındaki nesnel öğeleri anlama şansını biz tarihçilere verir.

Nihayetinde HKNK'nin *İslam Ansiklopedisi*'nin “Nutuk” maddesinde aşağıdaki cümlelerle ifade edilen bir açığı kapattığı söylenebilir.

“Nutuk, Atatürk üzerinde yapılacak incelemelerin 1919-1927 dönemi için olduğu kadar onun Türk inkılabını, Cumhuriyet'i gerçekleştirirken izlediği metot için de temel kaynaktır. Nutuk'ta sözü geçen şahıslar hakkındaki hükümler için o günün ortamı göz önüne alınmalıdır. Tamamı ancak dönemin bütün bilgi ve belgeleri, şahsiyetlerin hatıraları bir arada kullanılarak araştırmalara temel teşkil etmelidir.”⁶

³ *Hatıratlarla Karşılaştırmalı Nutuk*, s. 952-953

⁴ *A.g.e.*, s. 962

⁵ *A.g.e.*, s. 961-962

⁶ Cezmi Eraslan, “Nutuk”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2007), <https://islamansiklopedisi.org.tr/nutuk%0A>.

Bu minvalde de 2007 yılında Eraslan'ın dikkati çektiği, *Nutuk*'un dönemin diğer kaynaklarıyla karşılaştırılması gerekliliği, HKNK ile bir nebze olsun giderilmiştir. Nitekim HKNK içinde iki ayrı birincil kaynak yapısını barındırarak, yani *Nutuk* yanında hatıraları da içererek, tam manasıyla yukarıda işaret edilen eksikliği gidermektedir. Fakat bu noktada orijinal *Nutuk*'un niteliği konusunda bir açıklama yapmak da gerekmektedir. Zira Atatürk'ün kaleme aldığı eser, bu teknik inceleme yanında niteliksel olarak da incelenmelidir. Kaynak değeri ancak böyle anlaşılabilir.

Bu minvalde konuya yaklaşıldığında *Nutuk* kitabının bir tarih kitabı olmadığı altı çizilmelidir. Nitekim tarih boyunca birçok hükümdar, sağlıklarında çeşitli tarih kitapları yazdırmıştır. Bu kitaplar muhakkak siyasi amaç güder ama son kertede tarih kitabıdır. Konuları ele alış şekli, olayları aktarmak üzerine kuruludur. Misal olarak salt biçimde bir savaş yenilgisini ya da galibiyetini ele almaktadırlar.

Belki bir miktar şahname tarzı eserler, olayları salt aktarmak yanında belli başlı öğretici üsluplara sahip olarak *Nutuk* kitabının yapısına yakınlaşır. Fakat *Nutuk* kitabı, Atatürk'ün kaleminden çıkarak ve onu özne anlamında ön cepheye koyarak bir şahname türünden ayrılır. Zira şahnamelerin yazarları bu iş ile meşgul olan ikincil kişilerdir, hükümdar değillerdir. İlaveten şahnameler destansı bir anlatım tarzına sahiptir. Amaçları bir hükümdarı yüceltmek, bunu yaparken tarihsel olayları aktarmak, bu olaylardan da belli başlı dersler çıkarttırmaktır.

Nutuk ise böyle bir amaca sahip değildir. *Nutuk*'un amacı Atatürk'ün ifadesiyle “*senelerden beri devam eden ef'al ve icraatımızın millete hesabını vermektir.*”⁷ Bu amaçla da *Nutuk* hem tarih kitaplarından hem de sade bir hatıratan ayrılır. *Nutuk*; Atatürk'ün hatıralarının, anılarının ve olayları algılayış biçiminin yeni rejimin siyasi zeminini kuvvetlendirmesi için tekrar ele alınarak aktarılması, bir bakıma propaganda aracı haline getirilmesidir. Bunu yaparken destansı bir anlatıma sahip değildir. Hatta bundan kaçınan, olayları nesnellik içinde ele alan bir eser olarak eski tarz tarihin kullanıldığı propaganda metinlerinden ayrılmaktadır.

Ayrıca Ozankaya'nın⁸ da belirttiği üzere *Nutuk* “*birinci sınıf bir devrim toplumbilimi yapıtıdır*” ve *Nutuk* ile Atatürk'ün telgrafi yoğun kullanma biçimi de anlaşılakta ve böylelikle *Nutuk* tek başına bir yığın iletişim

⁷ A.g.e.

⁸ Özer Ozankaya, “Söylev'in Toplumbilimsel İçeriği”, *Türk Dili Aylık Dil ve Yazın Dergi* 314, 1977, s. 484-92.

incelemelerinde değerli bir kaynak olmaktadır. Ek olarak *Nutuk* bir hatırat olarak da tektir. Zira her ne kadar siyasilere, siyasi amaçla, propaganda aracı olarak kaleme aldıkları biyografileri mevcut olsa da bir bütün olarak devletin rejiminin tahkim edilmesi için bilinçli tarzda okunan ve yayımlanan böyle bir eser ya yoktur ya da oldukça nadirdir.

Yukarıdaki açıklamalar sonucundaysa *Nutuk* kitabının eşine az rastlanır bir siyasi propaganda belgesi ve lider hatıratı birleşimi olduğu söylenebilir. Ya da farklı bir ifadeyle *Nutuk* adlı eser; Atatürk'ün hatıralarının, iktidarını ve kurmak istediği, kendinden sonrasına da kalmasını arzuladığı sistemi pekiştirmek için yine kendisi tarafından propaganda malzemesi yapılmasını ifade eder.

Fakat daha detaylıca konulara ve kitabın içine bakıldığında farklı bir nüans da göze çarpar. *Nutuk*, Atatürk'ün yaşadığı konuları, daha genel manada milli mücadeleyi kendi perspektifinden anlatırken belli belgelere yaslanır. Olguları nesnel aktarmaya çalışır. Hatta Arar'a göre bu durum *Nutuk*'un, bir tarih felsefesi bilinciyle yazıldığını da ortaya koyar. Bu hal ise günümüzün belge icat edilen post-modern propaganda biçiminin tam zıttıdır.⁹ Nitekim Atatürk de kendisini etkileyen Ziya Gökalp ve Garpcılar hareketinin aydınları gibi pozitivist batı-modern idealinin takipçisidir.¹⁰ Öyleyse Atatürk'e göre öznellik, nesnellik içinde oluşturulmalıdır. *Nutuk* içinde yer alan belgeler, ilaveten halen daha saklanan, yazımda kullanılan farklı belgeler ve müsveddeler de sonuç olarak *Nutuk* kitabının içinde nesnel olguların güçlü bir biçimde yer aldığını, ya da en azından böyle bir çabanın ürünü olduğunu ortaya koyar.¹¹

Atatürk'ün rasyonalist – nesnel dünya görüşünün siyasi söylevlerine yansıma derecesi de *Nutuk*'un dönemle alakalı diğer kaynaklarla karşılaştırılmalı olarak tahliliyle ortaya konabilir. Bu nedenle de HKNK, *Nutuk* adlı eserin içindeki nesnel olguları ortaya koyarken, Atatürk'ün modernist bir siyasetçi olarak günümüz post-modern paradigmadan ne

⁹ İsmail Arar, “Büyük Nutuk’un Kapsamı, Niteliği, Amacı”, içinde **Atatürk’ün Büyük Söylevi’nin 50. Yılı Semineri: Bildiriler ve Tartışmalar**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1980, s. 133.

¹⁰ Halil İnalçık, **Devlet-i Aliyye - Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar 4**, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2016, s. 345–48.

¹¹ HKNK'nin sunuş yazısında, söz konusu kitabın oluşumu için talimat verdiğini ifade eden Ekrem İmamoğlu da Atatürk'ün Nutuk'u yazarken belgelere bağlı kaldığını, bir tarihçi gibi çalıştığını belirtiyor. Buradaki tarihçilik bir bilim insanı olmayı ifade eder. Bilim insanı, nesnel olanı ortaya koyar. Atatürk'ün bu yanının, kitabın ilk satırında baş köşeye konması oldukça değerlidir.

şekilde ayrıştırdığını açıklar. Farklı bir deyişle, Atatürk'ün siyasi amaçlar için gerçeklerden kopma, yalanlara sığınma ve bunun karşısında nesnellik içinde yer alma tutumlarından hangisine ne kadar uzak ya da yakın olduğunu ortaya koyar. Nitekim kitaba bakıldığında da Atatürk'ün nesnellığe bağlı kalmaya çalıştığı anlaşılmaktadır.

Bu haliyle de *Nutuk*'un karşılaştırmalı tahlili, öznel konularla nesnel hakikatlerin harmanlanmasını, öznelliğin yalanla değil gerçeklerle tahkim edilmesini ve böylelikle siyasi propagandanın yapılabileceğini ortaya koyar. Yakın dönem tarih çalışmaları açısından ise ele alınan eser, sanayi devrimi sonrasında Avrupa'da ortaya çıkan modern-rasyonel siyasetin ve devlet biçiminin Türkiye'deki yansımaları gösterir. İlâveten, Avrupa'da birçok ülke popülist diktatörlüklerin ve erken dönem post-truth söylemin içine çekilirken, yani Hitler, Musolini gibi liderler iktidara gelirken, Türkiye'nin modern-rasyonel politikalarını korumaya çalıştığını da ortaya sermektedir. Bu minvalde de *Hatıratlarla Karşılaştırmalı Nutuk* adlı kaynak, dünyadaki paradigma değişimlerinde Türkiye'nin nerede-neden yer aldığını yorumlayabilmemize katkı sağlayacaktır.

Sonuç olarak tarih araştırmalarında önemli bir eser olarak karşımızda duran HKNK'nin içeriğine bakıldığında, orijinal *Nutuk*'ta mevcut olan Atatürk'ün yapmış olduğu kronoloji ve metin bölümlerine uyduğu görülmektedir. Eserin girişinde ilk olarak Ekrem İmamoğlu'nun sunuş yazısı yer almakta, sonrasında ayrıntılı bir içindekiler bölümü ve hemen ardından geniş bir önsöz yazısı bulunmaktadır.

Eserin metin kısmındaysa ilk olarak farklı isimlerin hatıratıyla Atatürk'ün Bandırma Vapuru ile yola çıkışı aktarılır. Ardından, Atatürk'ün orijinal Nutkündeki sıraya göre Atatürk'ün Samsun'a çıkışı, Atatürk'ün kaleminden okura sunulur. Sonrasında, Samsun'a çıkışla alakalı olarak Rauf Orbay, Lord Kinros gibi isimlerin hatıraları yer alır. Bu düzen içinde, *Nutuk*'tan bir bölüm ve bu bölümle alakalı hatıralarla metin devam eder.

Son kertede ise kitabın içinde manda ve himayenin reddi gibi kritik hususların, dönemin farklı gözlemcilerince nasıl karşılandığını okumak mümkündür. Bu minvalde de örneğin manda ve himaye hususunda Sivas Kongresinin bir dönemeç olduğunu, Mazhar Müfit ve Rauf Orbay'ın bu konudaki tutumlarını okurken, Atatürk'ün bu meseleyi nasıl ele aldığını bir arada görebilmek, eş zamanlı olarak Von Mikusch'un tespitlerini ve böylelikle de ABD senatosunda manda meselesinin nasıl ele aldığını

öğrenmek, tarih araştırmacılarına büyük yarar sağlayacaktır.¹² Bu nedenle de HKNK kendi içindeki iki farklı kaynağı, yani hatıraları ve Atatürk'ün nutkunu bir arada bulundurmasıyla, araştırmacılar için oldukça önemli bir referans kaynak olacaktır.

KAYNAKÇA

- Arar, İsmail, “Büyük Nutuk’un Kapsamı, Niteliği, Amacı”, **Atatürk’ün Büyük Söylevi’nin 50. Yılı Semineri: Bildiriler ve Tartışmalar**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1980.
- Eraslan, Cezmi, “Nutuk”. **TDV İslâm Ansiklopedisi**. TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2007. <https://islamansiklopedisi.org.tr/nutuk%0A>.
- İnalçık, Halil, **Devlet-i Aliyye - Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar 4**. İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2016.
- , **The Ottoman Empire: Sultan, Society and Economy**, Kronik Kitap, İstanbul, 2020.
- Ozankaya, Özer, “Söylev’in Toplumbilimsel İçeriği”. **Türk Dili Aylık Dil ve Yazın Dergi** 314 (1977), s. 481–92.

¹² Hatırlarla Karşılaştırmalı Nutuk, s.221-243

